

Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Ve Cumhurbaşkanı Yardımcılarının Ceza Sorumluluğu(*)

Criminal Liability of Ministers and Vice Presidents in Turkish Constitutional Law

Dr. Öğr. Üyesi **Aslan DELİCE(**)**

Öz

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçlarının denetim aracı olan Meclis soruşturması,1876 tarihli Kanun-ı Esasi'den Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini benimseyen 1982 Anayasasına kadar tüm anayasalarda yer alan ve belli oranda işlevini ifa eden bir usuldür. Çalışma bir yandan parlamenter hükümet sistemini içine alan bir asırlık dönemi inceleyerek diğer yandan başkanlık hükümet sisteminin getirdiği sorunlara odaklanarak bu usulün nasıl daha etkin hale getirilebileceğinin imkanlarını araştırmaya yönelir. Ulaşılan sonuçlardan iki tanesinin altı çizmeli; ilki, Meclis soruşturmasının etkinliğinin karar alma nisabından ziyade parti disiplini veya sadakatine bağlı olduğunun ortaya çıkmasıdır. İkinci nokta Meclis soruşturmasıyla Yüce Divan'a sevk edilen siyasilerin görevden azledilmiş sayılmalarına dair anayasa değişikliği teklifinin Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle bağdaşmaz olmadığının gösterilmesidir. Kimi yazarlarca Meclis soruşturmasıyla itham etme usulü arasında kurulan benzerlikler makalenin ABD Anayasası ve Yüksek Mahkeme kararlarına değinmesini zorunlu kılmış bilhassa Yüce Divan'a sevk görevden azliden içermesi gerektiğine dair teklifte bu örneklerden istifade edilmiştir. Yasama ve yürütme arasındaki hassas denge ince bir buz tabakası üzerinde yürümeye benzediğinden en küçük hatalar bile ya hükümet etkinliğinin yitilmesiyle ya da örneklerine tarihte sıkça rastladığımız yetki istismarlarının yaptırımsız kalmasıyla sonuçlandığından anayasa hukukçularının konuyu bu bilinçle değerlendirme zorunluluğu vardır.

*Araştırma Makalesi / Makale Geliş Tarihi: 03.07.2023 - Makale Kabul Tarihi: 09.10.2023

DOI: 10.56701/shd.1321462

Makale Yayın Tarihi: 30.10.2023

**Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

adelice@fsm.edu.tr • 0000-0002-3596-8420

Anahtar Kelimeler: Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcısı, Bakanlar, Ceza Sorumluluğu, Başkanlık, Impeachment.

Abstract

The parliamentary investigation, which is a means of oversight of the malfeasance of vice presidents and ministers, is a procedure that has been included in all Turkish Constitutions from Kanun-i Esasi, the first constitution of Ottomans, to the 1982 Constitution, which now adopts the presidential system of government, and has fulfilled its function to a certain extent. The study, by examining the events of a century of parliamentary system of government on the one hand and focusing on the problems brought by the presidential system on the other hand, investigates the possibilities of how this procedure can be made more effective. Two of the conclusions reached should be underlined; the first is that the effectiveness of the Parliamentary Investigation depends more on party discipline or loyalty than on the decision-making quorum. The second point is that the proposed constitutional amendment foreseeing the politicians referred to the Supreme Criminal Tribunal through a parliamentary investigation to be dismissed from office is not incompatible with the presidential system. The similarities established by some authors between the Parliamentary investigation and the impeachment procedure made it necessary for the article to refer to the US Constitution and Supreme Court decisions, and these examples were utilized, especially in the proposal that referral to the Supreme Criminal Tribunal should include dismissal from office. Since the delicate balance between the legislature and the executive is akin to walking on a thin sheet of ice, and since even the smallest mistakes result in either the loss of government effectiveness or the lack of sanctions for abuses of power that we have frequently seen in history, constitutional lawyers must evaluate the issue with this awareness.

Keywords: Parliamentary Investigation, Vice President, Ministers, Criminal Liability, Presidency, Impeachment.

GİRİŞ

Parlamentar hükümet sisteminin özünü parlamento çoğunluğuna karşı mesul olan hükümetin,² güvensizlik oyuyla azledilmesi oluşturur.³Güvensizlik oyu sonrasında ya yeni bir hükümet kurulma süreci başlatılır ya da devlet başkanının (kral ya da cumhurbaşkanı)

²N. W. Barber, *The Principles of Constitutionalism*, (Oxford:Oxford University Press, 2018), 66.M. J. C. Vile, *Constitutionalism and The Separation of Powers*, (Indianapolis:Liberty Fund, 1998), 393.

³Anthony W. Bradley-Cesare Pinelli, "Parliamentarism",*The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, ed. Michel Rosenfeld vd. (Oxford:Oxford University Press, 2012),663.Wolfgang C. Müller- Torbjörn Bergman-Kaare Strom, "Parliamentary Democracy: Promise and Problems, Delegation and Accountability", *Parliamentary Democracies*, ed. Kaare Strom vd.(Oxford: Oxford University Press, 2006), 9-10-11.Paul Yowell,"A Proposal for Defining and Classifying Systems of Constitutional Government", *The Methodology of Constitutional Theory*, ed. Dimitrios Kyritsis vd. (Oxford: Hart Publishing, 2022),335. Karl Loewenstein, *Political Power and The Governmental Process*, (Chicago and London:Phoenix Books, 1965), 194.

talebiyle parlamento feshedilerek seçimlere gidilir.⁴

1924 Anayasasının inşa ettiği hükümet modelinin meclis hükümeti mi yoksa parlamenter hükümet sistemi mi olduğuna dair tartışmaları⁵ bir kenara koyarsak II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılından⁶ 2017 yılına kadar parlamenter hükümet sistemiyle yönetilen Türkiye’de, tüm ‘hükümetler’ Meclise karşı sorumlu kılınmışlardır. Padişaha çok geniş yetkiler vermesi nedeniyle klasik parlamenter sistemden oldukça uzağa düşen Kanun-ı Esasi dönemi de bütünlük adına bu başlık altında incelenecektir. Parlamenter hükümet sistemlerinde bakanlar kurulu üyelerinin cezai, idari, siyasi olmak üzere üç tür sorumluluğu olsa da parlamentonun karar, icraat ve siyasetini beğenmediği hükümeti güvensizlik oyuyla düşürmesi olarak tanımlanabilecek *siyasi sorumluluk* “denetim açısından en önemlisidir.”⁷Bunun dışında İtalya,⁸ Polonya,⁹ Güney Kore,¹⁰ Türkiye gibi ülkelerde görev suçu isnadıyla karşılaşılan hükümet üyelerinin yargılanıp yargılanmayacağına dair kararlar da (ceza sorumluluğu) münhasıran yasama organına aittir.¹¹Bu kurguya uygun olarak tanzim edilen anayasalarda halk adına egemenliği kullanma yetkisine sahip Türkiye Büyük Millet Meclisine verilen görevlerden biri de hükümeti denetlemektir.1982 Anayasasının 98. maddesinde yer alan “Meclis soruşturması” kökenleri 1876 tarihine kadar eskiye uzanan denetim araçlarından biridir. Kanun-ı Esasi yalnızca bakanların şahsi ve kolektif siyasi sorumluluğunu kabul etmekle yetinmemiş, görev suçu şahsi suç ayrımı yaparak yargılama usullerine de işaret etmiştir.

1876’dan günümüze kadar bakan ve cumhurbaşkanı yardımcılarının ceza sorumluluğunun nasıl temin edildiğine geçmeden önce modern zamanlarda hükümet üyelerinin ceza sorumluluğunun ilk kez ortaya çıktığı İngiliz tarihine bakılmasında yarar vardır.

⁴Loewenstein, *Political Power*, 51. Bradley-Pinelli, “Parliamentarism”, 651.

⁵Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*, (Ankara:İmge

Kitabevi Yayınları, 2011), 194-196. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yatkin Yayınları, 2022), 29-30. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayıncılık, 2023), 31.

⁶Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 193, 196. ⁷Loewenstein, *Political Power*, 196. Gensoruyu en etkin siyasi denetim yolu olarak tanımlayan satırlar için bkz. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 308.

⁸İtalyan AY (1947), md. 96 uyarınca bakanlar, görevden ayrılırlar dahi görev suçları nedeniyle Senato ya da Temsilciler Meclisinin alacakları kararla genel mahkemelerde yargılanır.

⁹Polonya AY (1997), md. 156 uyarınca bakanlar kurulu üyeleri görev suçları nedeniyle Cumhurbaşkanı veya 115 milletvekilinin [Toplam üye sayısı 460] vereceği bir önergeyle Meclis alt kanadının (SEJM) üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla alacağı kararla Devlet Mahkemesinde (*Tribunal of State*) yargılanır.

¹⁰G. Kore AY (1948), md. 65 uyarınca başbakan ve bakanlar görev suçları nedeniyle Meclis üye tam sayısının üçte birinin vereceği önerge üzerine üye tam sayısının salt çoğunluğuyla Anayasa Mahkemesinde yargılanmak üzere itham edilebilir (*impeachment*). Bakan, yargılama süresince görevinden uzaklaştırılır. Meclis tarafından azledilen ilgilinin hukuki ve cezai sorumluluğu saklıdır. Kore Başkan’ı ancak Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğuyla verilecek önerge üzerine üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla itham edilebilir. 111. maddede düzenlenen ve dokuz hakimden oluşan Anayasa Mahkemesi, Başkan, başbakan ve bakanlar hakkında ancak altı üye ile (2/3 çoğunlukla) azil kararı verebilir (Madde 113/1).

¹¹Schmitt’e göre parlamento üyelerine sorumsuzluk ve dokunulmazlık şeklinde tanınan imtiyazlar, erkler ayrılığı ilkesiyle meşruiyete kavuşturulur. Bkz. Schmitt, *Constitutional Theory*, 225.

I. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMLERİNDE SORUMLULUK

Westminster olarak da adlandırılan parlamenter hükümet sisteminin İngiltere’de ortaya çıktığı kabul edilir.¹² 17. asrın başına kadar kralın danışman ve bakanlarıyla sahip olduğu mutlak iktidarın anayasadaki karşılığı kralın asla hata yapmayacağına (suç işlemeyeceğine) dair “*The King can do no wrong*” vecizesidir.¹³ Farklı çağrışımları olsa da ilkenin asıl anlamı kralın hiçbir işlem ve eylemi nedeniyle sorumlu tutulamamasıdır.¹⁴

Mutlak iktidara eklenen mutlak sorumsuzluğun doğuracağı felaketlerin farkında olan hukukçular “karşı imza kuralını” anayasal ilke haline getirir.¹⁵ Kral hala dokunulmaz ve sorumsuz olsa da onun tüm işlem ve eylemlerini imzasıyla üstlenen bakanların impeachment usulüyle azledilerek yargılanması yasalara riayetini yolunu açar.¹⁶ Hukuk devleti idealinin gerçekleşmesi bir başka ifadeyle hükümetin (kral) parlamentoya karşı sorumlu kılınması için başka adımların da atılması gerekir. İlk olarak belli kişilere kanuni muafiyet ihsan etmek (*dispensingpower*) şeklinde tanımlanabilecek kraliyet imtiyazı (*prerogative*) Devrimden sonra kabul edilen 1689 tarihli *Haklar Bildirgesiyle* ortadan kaldırılır.¹⁷ İkinci olarak kralın dilediği suçluları affetmesi¹⁸ bilhassa Parlametonun azledip mahkum ettiği bakanların affedilmesi sorunu da 1701 tarihli kanun (*Act of Settlement*) ile çözüme kavuşturulur. Kanununun 6. maddesi gereği impeachment usulüyle mahkum edilenler için kral af yetkisini kullanamaz.¹⁹

Tarihi verileri çok farklı amaçlar için kullanmak mümkün ise de aktarılan bilgilerden şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: İlk olarak devlet başkanı ve bakanlar sorumluluk açısından aynı düzlemde değildir. İkinci olarak da hükümet üyelerinin azledilerek yargılanması konusunda nihai karar parlamentoya aittir. Kanun-ı Esasiden günümüze kadar hükümet üyelerinin ceza sorumluluğuna dair hükümler bu bilgiler ışığında okunmalıdır.

¹² Müller-Bergman-Strom, “Parliamentary Democracy”, 7.

¹³ William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England, Book I: Of the Rights of Persons*, (Oxford: Oxford University Press, 2016), 51. A. V. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, (London: The MacMillan Press, 1979), 24. Walter Bagehot, *The English Constitution*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), 45.

¹⁴ Blackstone, *Commentaries*, 159. Dicey, *Introduction to the Study*, 25.

¹⁵ Dicey, *Introduction to the Study*, 25.

¹⁶ Blackstone, *Commentaries*, 103.

¹⁷ Aslan Delice, “Parlamento Egemenliğinden Yüksek Mahkeme Hakimiyetine İngiliz ve Amerikan Anayasal Düzenlerinin Karşılaştırılması”, Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11, (Haziran 2023), 148. Blackstone, *Commentaries*, 121. Dicey, *Introduction to the Study*, 25-193.

¹⁸ Blackstone, *Commentaries*, 162.

¹⁹ E. W. Ridges, “İngiliz Anayasa Hukuku”, Çev. Mukbil H. Özyörük, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8,3-4, (1951), 194. Yalnızca zarar gören affetme yetkisine sahiptir. Impeachment usulünün savcısı ve zarar göreni parlamento olduğuna göre af yetkisi de krala değil parlamentoya aittir. Blackstone, *Commentaries*, 173.

A.1876 KANUN-I ESASİDE MECLİS SORUŞTURMASI

Kanun-ı Esasinin 31. maddesine göre “Kendi görev sahasında olmak kaydıyla Heyeti Mebusandan bir ya da birkaç vekil bir bakanın görevine ilişkin mesuliyeti olduğuna dair şikâyeti Heyeti Mebusan Başkanına ilettiğinde, ilk olarak Dahili Nizamname (içtüzük) uyarınca, Meclise gönderilip gönderilmeyeceği tetkik edilmek üzere şikâyet Başkan tarafından ilgili şubeye [Komisyon] gönderilir. Şube gerekli soruşturmayı, ilgiliden de bilgi almak suretiyle tamamlayıp çoğunluk kararıyla evrakın Heyeti Mebusana arz edilmesi yönünde bir kararname hazırlar. Bu kararname bakanın bizzat ya da diğer yollarla savunması alındıktan sonra Heyeti Mebusan'da vekillerin üye tam sayısının üçte ikisinin mutlak çoğunluğuyla kabul olunursa, muhakeme talebini içerir mazbata başbakanlığa iletilir. Padişahın onayı ile dosya Divanı Âliye gönderilir. Bakan, özel kanuna göre yürütülen yargılama (Madde 32) neticesinde beraat edene kadar, bakanlıktan düşer (Madde 34). Görevle ilgili olmayan şahsi suç ve davalarda bakanların diğer Osmanlı efradından hiçbir farkı olmayıp yargılamaları genel mahkemelerde yapılır (Madde 33).

B.I. MEŞRUTİYET DÖNEMİ(23.12.1876-13.02.1878)²⁰

Meclis-i Umumi çalışmalarını 19.03.1877-28.06.1877 ve 13.12.1877-14.02.1878 tarihleri arasında iki dönem yürütmüş²¹ daha sonra da II. Abdülhamit tarafından 93 Harbi gerekçesiyle tatil edilmiştir. İlk olarak 16 Mayıs 1877 tarihinde eski sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın yargılanması için bir takrir verilmiş, yapılan müzakereler sonucu soruşturma açılması kabul edilmiş, yargılama izni için Bab-ı Ali'ye müzekkere yazılmış ise de neticeye ulaşılamamıştır. Bir daha da konu Meclis gündemine alınmamıştır.²²

Karadeniz'de Rus donanması tarafından el konulan Mersin vapuruyla ilgili Bahriye Nazırı Sait Paşa'nın sorumluluğu hakkında Halep Mebusu Nâfi Efendi 31.12.1877 günlü bir takrir vermiş, Nazır'ın donanmanın başka sahalarda istihdam edildiğine dair cevabı Aydın Mebusu Hacı Ahmet Efendi ve takrir sahibi Nâfi Efendi tarafından yetersiz bulunmasına rağmen Meclis Başkanı suale cevap verildiği gerekçesiyle soruşturma talebini kapatmıştır.²³

²⁰M. Şükrü Hanioglu, “Meşrutiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/388.

²¹Mehmet Akif Aydın, “Kanun-ı Esasi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/330.

²²Ahmet Ali Gazel, “Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis soruşturması, Genel Görüşme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,17, (2005), 290.

²³Gazel, “Birinci Meşrutiyet”, 290-291.

C.II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (23.07.1908-20.01.1921)²⁴

Divaniye [Irak] Mebusu Fuad Bey 28 Nisan 1918 (4 Teşrinisani 1334) tarihli takrirle Said Halim Paşa ve Talat Paşa hükümetlerinde görev alan bakanların sorumluluklarının araştırılmasını talep etmiştir. Takrir, I. Dünya Savaşına sebepsiz ve vakitsiz girilmesi, savaşın çıkış sebepleri hakkında Meclis'e yalan beyanda bulunulması, İtilaf Devletlerinin şerefli ve faydalı sulh tekliflerinin reddedilmesi, harbin yeteneksiz kumandanlar eliyle sürdürülmesi, Kanun-ı Esasiye aykırı olarak muvakkat kanunlarla ülkenin faciaya sürüklenmesi, askeri sınırlar dışında siyasi sansür tatbik edilmesi, kıtlık ve karaborsa ortamında birtakım şirketlere maddi çıkar temin edilmesi, çetelere yardım edilerek can ve mal güvenliğinin ortadan kaldırılması, basın özgürlüğünün yok edilerek yabancı matbuatın ülkeye girişinin yasaklanması hususlarında bakanların sorumluluklarının araştırılmasını talep etmiştir.²⁵

Dahili Nizamname gereği çekilen kur'a sonucu soruşturma,⁴⁴ üyeden müteşekkil Beşinci Şubeye düşmüş, Şube yurt dışına kaçan Talat, Enver, Cemal Paşa dışındaki Sadrazam Said Halim Paşa, Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmud Paşa, Adliye Nazırı İbrahim Bey, Maarif Nazırı Ahmed Şükri Bey, Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey, Adliye Nazırı Halil Bey, Maliye Nazırı Cavid Bey, Nafia Nazırı Ali Münif Bey, Ticaret Nazırı Mustafa Şeref Bey, Dahiliye Nazırı İsmail Canbulat Bey, PTT Nazırı Haşim Bey, İaşe Nazırı Kara Kemal Bey, Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa, Şeyhülislam Mustafa Kazım, Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi'yi 6 Kasım -19 Aralık 1918 tarihleri arasında dinlemiştir.²⁶

21 Aralık 1918 tarihinde Padişah Vahdeddin Meclis'i feshedince Beşinci Şube tahkikatı akamete uğramış²⁷ eski bakanlar Divanı Âli'ye sevk edilememiştir. Heyet-i Mebus'ın sevk kararı vermiş olsaydı dahi Kanun-i Esasinin 31. ve 32. maddeleri uyarınca Divan-i Ali yargılamasını düzenleyecek özel kanun çıkarılmadığı için²⁸ bakanların yargılanması mümkün değildir.²⁹ Meclis soruşturma zabıtları, memleketin içine düştüğü facianın ne kadar derinden hissedildiğini, ilgili bakanların Kanun-ı Esasi uyarınca sorumlu kılınmaları hususunda mebusların işlerini ne kadar ciddiye aldıklarını göstermeleri bakımından değerlidir.

²⁴Hanioğlu, "Meşrutiyet", 388.

²⁵Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihat-Terakki'nin Yüce Divan Sorgulaması, Meclis-i Mebusan Beşinci Şube Tahkikatı, 1918*, (İstanbul: Temel Yayınları, 2017), 18-20.

²⁶Kocahanoğlu, *İttihat-Terakki*, 22-23.

²⁷Kocahanoğlu, *İttihat-Terakki*, 31.

²⁸Murat Yanık, *Yüce Divan*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2008), 20.

²⁹Kocahanoğlu, *İttihat-Terakki*, 21.

D.1924 ANAYASASI DÖNEMİ

TBMM'nin denetim yetkileriyle bakanların ceza sorumluluklarına farklı yerlerde yer veren Anayasal hükümler şu şekildedir:

Soru, gensoru ve Meclis soruşturması, Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı İçtüzükte gösterilir” (Madde 22). Bakanlardan birinin Divanı Âliye sevkine dair karar, bakanlıktan düşmeyi gerektirir (Madde 50). TBMM kararıyla oluşturulan Divanı Âli (Madde 67), İcra Vekilleri [Bakan], Yargıtay, Danıştay Başkan ve üyeleriyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılarının görev suçlarıyla ilgili davalara bakar (Madde 61). Yirmi birüyenin on birini Yargıtay, onunu Danıştay Genel Kurulu kendi başkan ve üyeleri arasından gizli oyla seçer. Üyeler gizli oy ve mutlak çoğunlukla başkan ve yardımcısını kendi aralarından seçerler (Madde 62). Başkan ve yardımcısının dahil olmadıkları kur'a ile üç Yargıtay, üç Danıştay üyesi yedek üye olarak ayrılır. Bir başkan on dört üyeden müteşekkil Mahkeme'nin mutlak çoğunlukla (Madde 63) mevcut kanunlara göre verdiği kararlar kesindir (Madde 66-65). Savcılık görevi Cumhuriyet Başsavcısı tarafından yerine getirilir (Madde 64). Bu niteliği ile de “olağanüstü mahkeme” sıfatını taşır.³⁰

2 Mayıs 1927 tarihli Meclis Dahili Nizamnamesine göre bakanlardan birinin ceza ya da mali sorumluluğunu gerektiren bir fiil meydana geldiğinde Meclis Başkanlığına bir takrir verilmesi gerekir (Madde 169). Takrir Meclise arz olunur ve takriri veren vekil ve bakan dinlenir (Madde 170). Müzakerelerin sonunda takririn dikkate alınıp alınmayacağına işaret oyuyla karar verilir (Madde 171). Genel Kurul soruşturmayı yapmak üzere dosyayı ya Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma ya da 5-15 üyeden oluşan Özel Soruşturma Komisyonuna havale eder (Madde 172). Komisyon, çalışmalarında her tür vesikayı talep edebileceği gibi lüzumu halinde bunlara el koyabilir (Madde 173), şahit dinleyebilir veya bilirkişilerden görüş alabilir (Madde 174). Komisyon raporu bakanın mali ya da cezai sorumluluğunu gerektiriyorsa Meclis kararıyla oluşturulacak Divanı Âli'ye 15 gün içinde tahkikat evrakı tevdi olunur (Madde 176). Bu dönemde yargılanan dört bakana ilişkin kararlar şu şekildedir:

1. Divanı Âli'nin Eski Bahriye Bakanı İhsan Eryavuz Kararı

Kamuoyunda “Yavuz-Havuz Olayı” olarak bilinen dava, Cumhuriyet döneminde yolsuzluk nedeniyle verilen ilk mahkumiyet kararıdır.³¹ TBMM, 26.01.1928 tarihinde aldığı

³⁰Ersan Şen-Bilgehan Özdemir, “Yüce Divan Yargılaması”, Ankara Barosu Dergisi, 1, (2012), 78.

³¹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*,(Ankara: TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları, 2006), 46.

kararla Cebelibereket [Osmaniye] Milletvekili ve Bahriye Eski Bakanı İhsan Eryavuz ve Arkadaşlarının I. Dünya Savaşında zarar gören Yavuz savaş gemisinin tamiri işindeki yolsuzluklar nedeniyle Divanı Âli'ye sevk etmiştir.³² Mahkeme 16.04.1928 tarihinde "...İhsan Bey'in en büyük suçunun, Yavuz Zırhlısının tamirinde malzeme bedeline fesat karıştırarak irtikâp etmeye teşebbüs ile... Yavuz Zırhlısındaki gizli teşebbüslerden dolayı 205. maddeye göre altı sene ağır hapis ve altı sene rütbe-i memuriyetten mahrum olmak üzere istenilen cezanın üçte iki[ye] indirilerek 2 yıl ağır hapis ve iki yıl rütbe memuriyetten mahrumiyetine..." şeklinde nihai kararını vermiştir.³³

2.Divanı Âli'nin Eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Kararı

Gaziantep Milletvekili ve eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, zahire ihtiyacının sağlanması ve ekmek fiyatlarının düşürülmesi için Ticaret Vekâletine tahsis edilen beş yüz bin liranın başka amaçlarla kullanıldığına dair iddialar kapsamında Meclis Adalet ve Anayasa Komisyonlarından oluşan Karma Komisyon tarafından soruşturulmuş, 14 Nisan 1928'de yapılan oylamayla Divanı Âli'ye sevkine karar verilmiştir.³⁴Dünyanın adım adım 1929 mali buhranına yaklaşması, "azalan tarım üretimine bağlı olarak gıda fiyatlarının artması, İnönü hükümetiyle İş bankası grubu arasındaki çekişmeler"³⁵ davanın seyrini belirleyen en önemli unsurlardır.

14 Mayıs 1928 tarihinde Mahkeme Başkanı İhsan Bey'in açıkladığı karara göre; Ali Cenani Bey görevi ihmal ve gevşeklikten beraat etmiş, görevi suiistimalden dolayı TCK 240. maddesine göre bir ay hapis ile dört ay rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine, zimmetinde kalan 177.755 lira 22 kuruşun 26 Nisan 1928'den itibaren kanuni faiziyle birlikte kendisinden tahsiline karar verilmiştir.³⁶Ali Cenani Bey karar sonrası ortadan kaybolmuş, ortaklarına ait paralarla Gaziantep üzerinden Şam'a gitmiştir.³⁷

3. Divanı Âli'nin Eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar (Paşa) Katırcıoğlu Kararı

Eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Katırcıoğlu iflas eden İngiliz Times Iron Works şirketine kefaletsiz ödenen 20.000 İngiliz lirası nedeniyle Divanı Âli'de hüküm giymiştir.³⁸

Alınacak üç vapur için İngiliz şirketle 1910 ve 1911 yıllarında anlaşma imzalanmış,

³²Erkan Afşar,*Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013),65.

³³Afşar,*Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 88.İhsanEzherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920- 1998) ve Osmanlı MeclisiMebusanı (1877- 1920)*, (Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu,1998),76.

³⁴Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 111.

³⁵Hatice Akan, "Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Olayı: Ali Cenani Bey Davası", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3, (2016/II), 141.

³⁶Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*,114.Ezherli, *Türkiye Büyük*, 76. TEPAV,*Bir Olgu*, 46.

³⁷Akan, "Erken Cumhuriyet", 150.

³⁸Ezherli, *Türkiye Büyük*, 76.

60.000 İngiliz lirası tutan toplam bedelin 20.000 lirası anlaşmaya aykırı olarak kefalet alınmaksızın Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa tarafından ödenmiştir.³⁹ Şirketin iflas etmesiyle ödenen meblağ kadar Hazine zarara uğramıştır. Anayasa ve Adalet Komisyonunun raporu Mecliste 30.05.1929 tarihinde kabul edilerek Mahmut Muhtar Paşa Divanı Âli'ye sevk edilmiştir.⁴⁰ Rapor hem zaman aşımı itirazını hem de daha önce İstanbul Asliye Hukuk mahkemelerinde açılan davalara değinmiştir.⁴¹ Eski Bakan Mahmut Muhtar Katırcıoğlu, Mahkemenin oy çokluğuyla aldığı 03.11.1929 tarihli kararla 1112 lirayı mahkeme masraflarıyla birlikte ödemeye mahkûm edilmiştir.⁴²

Dava, 18 yıl geçmiş olmasına rağmen ülkeyi zarara uğratanların er ya da geç hesap verdiğini gösteren çok değerli bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır.

4. Divanı Âli'nin Eski Gümrük ve Tekel Bakanı Suad Hayri Ürgüp'lü Kararı

08.03.1943 tarihinde Gümrük ve Tekel Bakanlığına atanan Suad Hayri Ürgüp'lü hakkındaki iddialar nedeniyle 13.02.1946 yılında görevinden istifa etmiş,⁴³ Tekel İdaresinde kibrit üretimi ve kereste alımıyla ilgili yapılan yolsuzluk iddiaları nedeniyle kendi isteğiyle sevk edildiği Divanı Âli'de 26.11.1946 tarihinde beraat etmiştir.⁴⁴ Ürgüplü, partisinin kendisi ve arkadaşlarını haksız yere mahkemeye gönderdiği gerekçesiyle 1950 seçimlerinde CHP'nin adaylık teklifini reddederek Kayseri bağımsız milletvekili olarak Meclise girmiştir.⁴⁵ Bu kararı diğerlerinden ayıran nitelik, Bakan Ürgüplü'nün parti içi çekişmeler sonucunda Divanı Âli'de yargılandığına dair bir intibanın oluşmasıdır. Divanı Âli'nin beraat kararı bakanın kariyerine devam etmesini temin ederek siyasi saiklerle yapılan işlemi akamete uğratmıştır.

E. 1961 ANAYASASI DÖNEMİ

1961 AY'nın 90. Maddesine göre “Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır. Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür. Yüce Divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir. Meclislerdeki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

³⁹Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 116.

⁴⁰Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 127.

⁴¹Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 125-127.

⁴²Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 131. Kararın, 22.000 altının %5 iskonto ile tahsil edilmesi şeklinde olduğunadair iddia için Bkz. TEPAV, 46.

⁴³Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 210.

⁴⁴Ezherli, *Türkiye Büyük*, 76. TEPAV, *Bir Olgu*, 46.

⁴⁵Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, 133. Selma Göktürk Çetinkaya, "Suat Hayri Ürgüplü (1903-1981)", *Atatürk Ansiklopedisi* (Erişim01 Mayıs 2023).

Tek bir milletvekilinin talebiyle verilebilen önerge sonucunda başlatılan Meclis soruşturması sonucunda Yüce Divana sevk edilen bakan, bakanlıkta düşer (Madde 106/III Fıkra).Keza parlamenter hükümet sisteminin mantığı gereği şayet başbakan Yüce Divana gönderilmiş ise hükümet istifa edilmiş sayılır. Bu dönemde yargılanan beş bakanın davaları şu şekildedir:

1. AYM'nin Eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur Kararı

AYM 17.06.1965 gün ve E. 1964/1, K.1965/3 sayılı İngiliz BUNGE firmasına 52.500 ton beyaz arpanın 31.10.1961 tarihli satışında görevini savsaklayarak Hazine zararına yol açtığı iddiasıyla açılan davada;⁴⁶“Sanığın isnat olunan görevi savsaklamak suçunu işlediği sabit olmadığından ve olayda sanığa isnadı kabil başka bir suç bulunmadığından BERAATİNE, oybirliğiyle...” karar vermiştir.

2. AYM'nin Eski Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar Kararı

AYM 13.04.1982 gün ve E. 1981/1, K. 1982/2 sayılı davada:⁴⁷“... Bağ-Kur Genel Müdürlüğünce taşınmaz mal alım işlemlerinde görevi kötüye kullandığı sübuta eren sanık Hilmi İşgüzar'ın TCK'nun 240. Maddesi uyarınca iki sene hapis, altı yüz lira ağır para cezasıyla, temelli olarak memuriyetten yoksun bırakılmasına oyçokluğuyla,

İzmir ve Sinop'ta yaptırılan sağlık tesisleri müteahhidi Ali Yıldız yararına ...fazla istihkak almasını sağlamak karşılığında bir apartman dairesi satın almak ve oğlu adına tescilini temin ettirdiği, böylece rüşvet aldığı sabit olan Hilmi İŞGÜZAR'IN TCK 213/2 uyarınca beş yıl ağır hapis, 225/1 uyarınca daire bedelinin beş misli beş milyon iki yüz elli bin ağır para cezasıyla cezalandırılmasına, temelli olarak memuriyetten yoksun bırakılmasına oyçokluğuyla,

SSK fonlarının mevzuata aykırı olarak bazı bankalara yatırılmak suretiyle görevini kötüye kullanmak suçundan sanık Hilmi İşgüzar'a TCK 240 uyarınca iki yıl hapis, sekiz yüz lira ağır para cezası ile cezalandırılmasına temelli olarak memuriyetten yoksun bırakılmasına oyçokluğuyla,

Hilmi İşgüzar'ın, SSK'ya ait eşyaları evinde kullandığı iddiaları ... sanığın hükümlülüğe yeter delil bulunmadığından beraatine oy birliğiyle,

Hilmi İşgüzar'ın kişisel propaganda maksadıyla SSK'ya usulsüz harcamalar yaptırarak kitap bastırıldığı ve dağıttığı iddiasıyla ...sanığın hükümlülüğe yeter delil bulunmadığından beraatine oy birliğiyle,

⁴⁶Anayasa Mahkemesi (AYM),K. 1965/3 (17 Haziran 1965).

⁴⁷AYM, K. 1982/2 (13 Nisan 1982).

Sanının ... [bir kez rüşvet alma ve iki kez görevi kötüye kullanma suçlarından aldığı cezaların] içtimaı gerektiğinden;

- a) TCK 74/1 uyarınca beş yıl ağır hapis ve dört yıl sekiz ay hapisle cezalandırılmasına
- b) TCK 72 uyarınca beş milyon iki yüz elli bir bin altı yüz lira ağır para cezası ile cezalandırılmasına
- c) Temelli olarak memuriyetten yoksun bırakılmasına...” karar vermiştir.

3. AYM'nin Eski Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı ile Eski Bayındırlık Bakanı Şerefettin Elçi Kararı

AYM 16.03.1982 ve E. 1981/2, K. 1982/1 Sayılı davada:⁴⁸“... [R]üşvet aldığı sabit olan sanık Tuncay MATARACI'nın, rüşvet almak suçundan dolayı hükmolunan ... yedi ağır hapis, ağır para cezaları, memuriyetten temelli olarak yoksun kılınmasına ilişkin cezaları ile, dört görevi kötüye kullanmak suçundan dolayı hükmolunan ...hapis, ağır para

...memuriyetten yoksun kılınması cezaları içtimaen ve neticeten otuz altı sene ağır hapis, yedi yüz seksen yedi milyon üç yüz seksen altı bin yüz altmışaltı lira ağır para cezalarıyla mahkumiyetine ve memuriyetten temelli olarak yoksun bırakılmasına, suçun sübutu, memuriyetten yoksun kılınma ve ehliyetnamenin geri alınması konularında oybirliğiyle, öteki konularda oyçokluğu ile;

Sanık Şerefettin ELÇİ'nin, Turhan DOĞAN'ın Gürbulak Gümrük Müdürlüğüne atanmasında Tuncay MATARACI'yı görevi kötüye kullanma suçuna azmettirdiği hususunda, hükümlülüğüne yeterli delil elde edilemediğinden beraatine, oybirliğiyle...” karar vermiştir.

4. AYM'nin Eski Bayındırlık Bakanı Mehmet Selahittin Kılıç Kararı

AYM 09.03.1983 gün ve E. 1982/2, K. 1983/1 sayılı Arifiye Sincan demiryolu yapım ihalesinde görevi kötüye kullanmak ve rüşvet almak suçlarından açılan davada:⁴⁹“...Büyük oranda fazla ödeme yapılması sonucunu doğuracak eylemler bakımından ... sanık Mehmet Selahittin Kılıç'ın görevi kötüye kullanma suçunu işlediğine dair hükümlülüğüne yeterli delil elde edilemediğinden beraatine oyçokluğuyla...” karar vermiştir.

⁴⁸AYM, K. 1982/1(16 Mart1982).

⁴⁹AYM, K. 1983/1 (09 Mart 1983).

5. AYM'nin Eski Bayındırlık Bakanı Şerefettin Elçi Kararı

AYM 12.04.1983 gün ve E. 1982/1, K. 1983/2 sayılı davada:⁵⁰“... Eşref Erdem'in usulsüz şekilde müsteşar yardımcısı olarak atanmak suretiyle görevi kötüye kullanma suçunu [işlediği] istemiyle açılan davada ... sanığın suç işleme kastıyla hareket ettiği sabit olmadığından bu suçtan beraatine oyçokluğuyla,

Adnan Midyat'ın Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdür Yardımcılığına atanması, bu kişinin gayrı meşru menfaatler edindiği Müsteşar ve Müsteşar Yardımcısı tarafından kendisine bildirildiği halde herhangi bir işlem yapmamak suretiyle Bakanlık Görev ve nüfuzunu kötüye kullandığı iddialarıyla [ilgili olarak], sanığın suç işleme kastıyla hareket ettiği sabit olmadığından beraatine oyçokluğuyla,

Şube Müdürü Tahir Kan'ı keyfi bir şekilde Limanlar İnşaatı Genel Müdür Yardımcılığına atamak suretiyle ...Bakanlık Görev ve nüfuzunu kötüye kullandığı iddialarıyla [ilgili olarak], sanığın suç işleme kastıyla hareket ettiği sabit olmadığından beraatine oyçokluğuyla,

Kardeşi İhsan Elçi'nin önce Bakanlık Özel Kalem Müdürlüğüne atanması, daha sonra müşavir kadrosuna geçirmek için keyfi işlemlere başvurması suretiyle ... Bakanlık Görev ve nüfuzunu kötüye kullandığı iddialarıyla [ilgili olarak], sanığın suç işleme kastıyla hareket ettiği sabit olmadığından beraatine oyçokluğuyla,

Şevket Çelikkanat'ın Karayolları Genel Müdürü olarak atamak istemesi Kararnamenin Cumhurbaşkanınca iade edilmesi üzerine, Devlet hiyerarşisinin dayandığı otoriteye kafa tutarcasına adı geçen kişiyi vekaleten Karayolları Genel Müdürlüğüne atamak suretiyle Bakanlık Görev ve nüfuzunu kötüye kullandığı iddialarıyla [ilgili olarak], sanığın suç işleme kastıyla hareket ettiği subuta ermediğinden beraatine oyçokluğuyla,

Yılmaz Çamlıbel'i ... Halil Besen'i ... kamu yararı ve hizmet gerekleriyle yönünden haklı dayanağı bulunmayan keyfi tasarruflarla ... atamak suretiyle TCK 240/1. Maddesi uyarınca bir yıl hapis, iki bin lira ağır para cezası ile cezalandırılmasına, altı ay memuriyetten yoksun bırakılmasına ...oybirliğiyle,

Bayındırlık Bakanlığına hizmet birimlerine işçi alımlarında ... keyfi biçimde hareket ettiği böylece Bakanlık Görev ve nüfuzunu kötüye kullandığı sabit olduğundan TCK 240/1. Maddesi uyarınca bir yıl hapis, iki bin lira ağır para cezası ile cezalandırılmasına, altı ay memuriyetten yoksun bırakılmasına ...oybirliğiyle” karar vermiştir.

⁵⁰AYM, K. 1983/2 (12 Nisan 1983).

F. 1982 ANAYASASI DÖNEMİ

1. Parlamenter Hükümet Sistemi Dönemi (09.11.1982-21.01.2017)

21.01.2017 gün ve 6771 sayılı Anayasa değişikliğinden önce başbakan ve bakanların görevleriyle ilgili ceza sorumluluğu 1982 Anayasasının mülga 100. maddesinde düzenlenmişti. Bu maddeye göre Meclis soruşturması açılması talebi TBMM üye tam sayısının (ÜTS) onda birinin vereceği bir önerge ile istenebilir idi. Bir ay içinde görüşülen ve gizli oyla karara bağlanan önerge doğrultusunda soruşturma komisyonu kurulma kararı için özel bir nisap aranmamıştı. Meclis, komisyon raporu doğrultusunda ilgili bakan ve başbakanı üye tam sayısının salt çoğunluğuyla Yüce Divana sevk edebiliyordu. Meclis'in Yüce Divana sevk ettiği bakan, bakanlıktan düşerken, başbakanın sevki halinde hükümet istifa etmiş sayılmaktaydı (Mülga 113. Madde, III. Fıkra). Değnilmesi gereken bir başka hususta görevden ayrılan eski başbakan ve bakanların Meclis içtüzüğünün 107. maddesiyle Meclis soruşturması usulüne tabi kılınmasıdır. Biraz sonra da göreceğimiz gibi bu husus 106.madde/VIII. fıkra ile anayasal hüküm haline getirilmiştir.

Anayasanın 106. maddesi “görevleriyle ilgili suç”tan “görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar”dan bahsetse de bunları tanımlamamıştır.

Genel kanaat Yüce Divan sıfatıyla görülen davalarda, göreve ilişkin sırrın açıklanması, kamu görevlisinin suçu bildirmemesi, alım satım ve yapıma hile karıştırılması, keyfi muamele, haksız mal edinme, irtikap, rüşvete aracılık etmek, zimmete neden olma, ihaleye fesat karıştırma, zimmet, resmi evrakta sahtekarlık, görevi ihmal, görevi kötüye kullanmak, rüşvet almak,⁵¹ kamu görevinin terki, kamu görevlisinin ticareti gibi suçların görev suçu kabul edilmesi yönündedir.⁵² Bu dönemde bir başbakan bir başbakan yardımcısı dokuz bakan olmak üzere toplam on bir siyasi yargılanmıştır.

a. AYM'nin Eski Bakan İsmail Özdağlar Kararı

AYM 14.02.1986 gün ve E. 1985/1, K. 1986/1 sayılı UM Denizcilik Ticaret A.Ş.'den 25.000.000.TL rüşvet alma iddiasıyla açılan davada:⁵³“Sanı[ğın]... 25 milyon lira alarak haksız kazanç sağladığı sabit ise de paranın hangi nedenle alındığı ve bir rüşvet anlaşmasına dayalı olduğu konularında yeterli delil elde edilemediğinden eylemi görevi kötüye kullanma kabul edilmiştir. İki yıl hapis, 30 bin lira ağır para cezası, iki yıl süre ile memuriyetten yoksun bırakılmasına OYÇOKLUĞUYLA ...” karar vermiştir.

⁵¹Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021), 302. Yanık, *Yüce Divan*, 116.

⁵²Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayıncılık, 2023), 264.

⁵³AYM, K. 1986/1 (14 Şubat 1986).

Karar, İsmail Özdağlar'ın bizzat Başbakan Turgut Özal tarafından azledilmesi ve bakanın Mecliste kendi partisi tarafından Yüce Divana sevke edilmesi nedeniyle diğerlerinden ayrılır.

b. AYM'nin Eski Bayındırlık ve İskân Bakanları İsmail Safa Giray ile Cengiz Altınkaya Kararı

AYM12.4.1995 gün ve E. 1993/1, K. 1995/1 sayılı Kınalı-Sakarya otoyol yapımı ve izleyen işlerde görevi kötüye kullanma isnadıyla açılan davada:⁵⁴“ ...Görevi kötüye kullanmak isnadıyla açılan davada kötüye kullanma ve görevi ihmal suçları sabit olmadığından, sanı[kların]ğın BERAETİNE...” karar vermiştir.

c. AYM'nin Eski Enerji Bakanı Mustafa Cumhur Ersümer Kararı

AYM03.02.2005 gün E. 2005/1, K. 2005/1 sayılı Termik santrallerin yap-işlet devret şeklindeki yapım ihalesinde usulsüz yer teslimi ve keşif artışıyla görevi kötüye kullanma iddiasıyla açılan davada:⁵⁵“4616 sayılı Yasa kapsamında kaldığı anlaşılan davaların kesin hükme bağlanmasının ertelenmesine karar verilmesi gerekmiştir” şeklinde hüküm tesis etmiştir.

ç. AYM'nin Eski Devlet Bakanı Recep Önal ile Başbakan Yardımcısı Hasan Hüsametdin Özkan Kararı

AYM 31.3.2006 gün ve E. 2004/1, K. 2006/1 sayılı sorumlu oldukları Halkbank'la ilgili görevi kötüye kullanma isnadıyla açılan davada:⁵⁶“... [S]uçun yasal unsurlarının oluşmadığı” gerekçesiyle eski bakanlar Recep Önal ve Hüsametdin Özkan hakkında oyçokluğuyla beraat kararı vermiştir.

d. AYM'nin Eski Bayındırlık ve İskân Bakanı Yalçın Topçu Kararı

AYM26.5.2006 gün ve E. 2004/5, K. 2006/2 sayılı Karadeniz otoyol yapım işinde İhaleye Fesat Karıştırma isnadıyla açılan davada:⁵⁷“ ... [S]anığın eyleminin aynı Yasanın 240...

⁵⁴AYM, K. 1995/1 (12 Nisan 1995).

⁵⁵AYM, K. 2005/1 (03 Şubat 2005).

⁵⁶AYM, K. 2006/1 (31 Mart 2006).

⁵⁷ AYM, K. 2006/2 (26 Mayıs 2006).

maddesine uymasına [Görevi kötüye kullanma] ve 23 Nisan 1999 tarihinden önce gerçekleştirilmiş olmasına, görevi kötüye kullanmak suçunun 21.12.2000 günlü, 4616 sayılı Yasanın 1. maddesinin beşinci bendinde sayılan kapsam dışı suçlar arasında yer almamasına göre, ...4616 sayılı Yasa'nın 1. maddesine 4758 sayılı Yasa ile eklenen dördüncü bendi uyarınca, DAVANIN KESİN HÜKME BAĞLANMASININ ERTELENMESİNE, OYÇOKLUĞUYLA” karar vermiştir.

e. AYM'nin Eski Başbakan Ahmet Mesut Yılmaz ve Bakan Güneş Taner Kararı

AYM23.6.2006 gün ve E. 2004/2, K. 2006/3 sayılı Kamuya ait Türkbank'ın özelleştirme ihalesine fesat karıştırma isnadıyla açılan davada:⁵⁸“...[G]örevi kötüye kullanma suçu sabit olmasına rağmen, 4616 sayılı yasanın 1. maddesine eklenen 4.bend uyarınca davanın kesin Hükme Bağlanması Ertelelenmesine oyçokluğuyla” karar vermiştir.

f. AYM'nin Eski Enerji Bakanları Mustafa Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan Kararı

AYM 27.07.2007 gün ve E. 2004/3, K. 2007/1 sayılı ihaleye fesat karıştırma, görevi kötüye kullanma, görevi ihmal iddiasıyla açılan davada,⁵⁹ Zeki Çakan için beraat, görevi kötüye kullanmaktan hapis cezası alan Cumhur Ersümer için erteleme kararı vermiştir.

g. AYM'nin Eski Bayındırlık İskân Bakanı Koray Aydın Kararı

AYM 05.10.2007 gün, E. 2004/4, K. 2007/2 sayılı 17.07.1999 - 15.6.2001 dönemi için İhaleye Fesat Karıştırma, 29.5.1999-5.9.2001 dönemi için görevi kötüye kullanma ve haksız mal edinme isnadıyla açılan davada:⁶⁰ “...[Y]üklenen suçun yasal unsurlarının oluşmadığı ve sanığın eyleminin sabit olmaması” gerekçesiyle oyçokluğuyla beraat kararı vermiştir.

Yanık, eski yasama dönemi bakanlarının sonraki Meclis çoğunluğu tarafından Yüce Divan'a sevk edilmelerini, akabinde de beraat etmelerini yargının siyasi amaçlarla kullanılması olarak yorumlamıştır.⁶¹

Bu döneme ait Yüce Divan'a sevk kararlarındaki bir hata hem akademisyenlerin hem de Anayasa Mahkemesinin dikkatinden kaçmamıştır. Genel Kurul'da başbakan yardımcısı ve bakan hakkında verilen birden fazla önerge, zanlılar hakkındaki Meclis iradesinin serbestçe ortaya çıkmasını engellediği için birlikte oylanamaz.⁶²Nitekim Anayasa Mahkemesi

⁵⁸AYM, K. 2006/3 (23 Haziran 2006).

⁵⁹AYM, K. 2007/1 (27 Temmuz 2007).

⁶⁰AYM, K. 2007/2 (05 Ekim 2007).

⁶¹Yanık, *Yüce Divan*,37-38.

⁶²Yanık, *Yüce Divan*, 142-143.

Soruşturma dosyaları birlikte oylanan eski devlet bakanları Recep Önal ve başbakan yardımcısı H. Hüsamettin Özkan ile eski Başbakan A. Mesut Yılmaz ve eski Devlet Bakanı Güneş Taner'in dosyalarını "suç ve cezaların şahsiliği gerekçesiyle" Meclise iade ederek ilgililer hakkında ayrı ayrı oylama yapılmasını talep etmiştir.⁶³ Buradaki temel sorun Anayasa Mahkemesinin Meclis Genel Kurulunun birlikte oylama şeklinde ortaya koyduğu iradesine gösterdiği haklı hassasiyeti 12 Eylül 1980 askeri darbesini yapan generallere karşı niçin göstermediğidir. Eski bakanlardan Mehmet Selahittin Kılıç,⁶⁴Şerefettin Elçi,⁶⁵ Tuncay Mataracı,⁶⁶ Hilmi İşgüzar⁶⁷ 1961 Anayasasının 90. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısı kararıyla değil darbeci generallerden oluşan Milli Güvenlik Konseyi kararıyla Yüce Divana sevk edilmişlerdir. Şayet 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra 1961 Anayasasının ilga edildiği faraziyesinden hareket ediliyorsa AYM'nin de ortadan kalkmış olduğunun kabulüyle yargılamanın genel mahkemelerde yapılması gerekirdi. Aksi düşünceden hareketle Anayasanın yürürlükte olduğu kabul edilmiş ise bu kez de hem Anayasanın 90. hem de suç ve cezaların şahsiliği ilkesine yer veren 765 sayılı TCK'nın 1. maddesi için uyarınca dosyaların Milli Güvenlik Konseyine iade edilmesi gerekirdi. AYM'nin tutumu hem Anayasaya aykırıdır hem de hukuk devleti ilkeleriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

2.BAŞKANLIK HÜKÜMET SİSTEMİ DÖNEMİ (21.01.2017-./..)

Başkanlık hükümet sistemleri farklı seçimlerle işbaşına gelen yasama ve yürütme erklerinin ayrılığına dayanır.⁶⁸Meşruiyeti kaynakları birbirinden farklı olduğundan⁶⁹ siyasi erkler arasında çifte meşruiyet sorununun ortaya çıkma ihtimali vardır.⁷⁰Hükümet tek kişiden -başkan- oluşur.⁷¹Hem hükümetin hem de devletin başı olan,⁷² görev süresi anayasayla sabitlenen,⁷³ ve halk tarafından doğrudan seçilen başkan⁷⁴ yasama organının güvenine bağlı

⁶³ Bkz. Yukarıda 47 ve 49 No'lu dipnotlar.

⁶⁴ Bkz. Yukarıda 40 No'lu dipnot.

⁶⁵ Bkz. Yukarıda 41 No'lu dipnot.

⁶⁶ Bkz. Yukarıda 39 No'lu dipnot.

⁶⁷ Bkz. Yukarıda 38 No'lu dipnot.

⁶⁸ Bagehot, *English Constitution*, 14. Bradley-Pinelli, "Parliamentarism", 657. Yowell, "A Proposal for Defining", 335.

⁶⁹ Christoph Möllers, *The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 110. Bradley-Pinelli, "Parliamentarism", 657.

⁷⁰ Bradley-Pinelli, "Parliamentarism", 658.

⁷¹ Peter M. Shane, *Madison's Nightmare: How Executive Power Threatens American Democracy*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2009), s. 37.

⁷² Bradley-Pinelli, "Parliamentarism", 657. Yowell, "A Proposal for Defining", 335.

⁷³ Bruce Ackerman, "The New Separation of Powers", *The Rule of Law and The Separation of Powers*, ed. Richard Bellamy, (New York: Routledge, 2016), 420. Bagehot, *English Constitution*, 56.

⁷⁴ Barber, *The Principles of Constitutionalism*, 66.

değildir.⁷⁵ Loewenstein'a göre bunun tek istisnası itham etmektir (*impeachment*).⁷⁶

21.01.2017 gün ve 6771 sayılı anayasa değişikliği hakkındaki kanun yalnızca parlamenter hükümet sistemini sonlandırmakla kalmamış aynı zamanda anayasal mimaride esaslı değişikliklere de imza atmıştır. En önemli adım hükümetin tek kişiden oluşturulmasıdır. Bu bağlamda Anayasanın 8. maddesinde yer alan 'Bakanlar Kurulu' ibaresi çıkartılarak 'yürütme yetkisi ve görevi' tek başına 'Cumhurbaşkanına' verilmiştir. Bunu yazılı soruların icranın başı olan Cumhurbaşkanına değil yalnızca yardımcılara ve bakanlara yöneltilebilmesi (Madde 98/V. Fıkra), Cumhurbaşkanının kişisel suç görev suçu ayrımını ortadan kaldırarak yargılamanın tek bir usule bağlanması (Madde 105) gibi değişiklikler takip etmiştir. Ayrıca tarihimizde ilk kez Cumhurbaşkanı yardımcılığı makamı ihdas edilerek sorumlulukları bakanlara paralel şekilde düzenlenmiştir. Başkanlık hükümet sistemlerinde de "parlamentonun önemli vazifelerinden biri hükümet ve yargıyı denetlemektir."⁷⁷

"Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları" kenar başlığını taşıyan 1982 AY'nın 98. maddesine göre bu usuller "Meclis araştırması", "genel görüşme", "Meclis soruşturması" ve "yazılı soru"dur. Aynı maddenin dördüncü fıkrasına göre Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında 106. maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkraları uyarınca yapılan soruşturmadan ibarettir.

"Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanına vekâlet ve bakanlar" kenar başlıklı 106. Maddenin 5 ve izleyen fıkraları şu şekildedir:

"Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

⁷⁵Carl Schmitt, *Constitutional Theory*, (Durham and London: Duke University Press, 2008),222. Loewenstein,*Political Power*, 108-195. Vile, *Constitutionalism*, 397. Yowell, "A Proposal for Defining", 335.Bradley-Pinelli, "Parliamentarism", 657.

⁷⁶Loewenstein,*Political Power*, 196.

⁷⁷Vile, *Constitutionalism*, 416.

Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.

Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır.

Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır.”

Anayasanın 106. maddesine göre kurulan Meclis Soruşturma Komisyonu, İçtüzüğü'nün 111. maddesinde sayılan yetkilere sahiptir:

“Komisyon kamusal ve özel kuruluşlardan konu ile ilgili bilgi ve belgeleri isteyebilir; gerekli gördüklerine el koyabilir;

Yürütme organının bütün vasıtalarından faydalanabilir; Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları, diğer ilgilileri, tanık ve bilirkişileri dinleyebilir.

Komisyon, naip veya istinabe yolu ile adli mercilerden yardım isteyebilir. Ayrıca Ceza Muhakemesi Kanununun tanıklarla, bilirkişilerle, zapt ve arama ile ilgili olarak adli mercilere verdiği hürriyetleri kısıtlayıcı yetkilerin genel hükümler çerçevesinde kullanılmasını, gerekçesini bildirmek suretiyle görevli adli merciden yazıyla isteyebilir.

Komisyon, hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın savunmasını alır. Bununla ilgili olarak talep edeceği belgeleri temin ettirir. Komisyon, gerektiğinde alt komisyonlar kurarak Ankara dışında çalışma kararı alabilir.”

Bu dönemde Yüce Divana sevk edilen bir Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakan henüz olmamıştır.

II. SORUNLAR ve TARTIŞMALAR

A.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE ÜST DÜZEY YÖNETİCİLER BAKAN OLARAK ADLANDIRILABİLİR Mİ?

Yukarıda da ifade edildiği gibi başkanlık sistemlerinde hükümet tek kişiden oluşur. Bu ilkeyi hayata geçiren 1982 Anayasası da 8. maddeyle ‘yürütme yetki ve görevini’ bir kişiye ‘Cumhurbaşkanına’ vermiştir. Tartışılması gereken ilk sorun idari teşkilatların başında yer alan ve Anayasamızın “bakan” sıfatını vermeye devam ettiği kişilerin

konumudur.⁷⁸“Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları, [yalnızca] Cumhurbaşkanına karşı sorumlu” kılan (106. Madde/V. Fıkra), TBMM üyelerinin Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanmaları halinde üyeliği düşüren (106. Madde/IV. Fıkra) katı erkler ayrılığına uygun hükümler nedeniyle bu kişilerin tıpkı ABD de olduğu gibi yalnızca üst düzey yönetici⁷⁹ kabul edilmesi ilk bakışta en makul gelen yaklaşımdır. Bununla birlikte bilhassa Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçları için özel bir yargılama usulüne yer verilmesi (106. Madde/V. Fıkra), görevleri sona erse dahi görev suçlarının Meclis soruşturmasına tabi kılınması (106. Madde/VIII. Fıkra), şahsi suçlarının dokunulmazlık zırhıyla koruma altına alınması (106. Madde/X.Fıkra) karşısında artık mezkur kişilerin üst düzey yönetici/sekreter olarak adlandırılması söz konusu olamaz. Tam tersine 2017 değişikliğinden sonra da Anayasanın hükümet ve idari teşkilat yapısını düzenleyen hükümlerinin “bakan” kurgusunu sürdürmeye devam ettiği aşıkardır. Tüm yetkilerle beraber “bakan” sıfatı taşınmaya devam edecekse bu kurguyla uyuşmayan ve sorumluluğu son derece sınıtlayan hükümlerin de değiştirilmesi gerekir.

B.YÜCE DİVANA SEVK EDİLEN SİYASİ O MAKAMDA KALAMAZ

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar parlamenter hükümet sistemindeki kurguya uygun olarak özel yargılama usulü ve “dokunulmazlık zırhı ile koruma altına alınmışlar”⁸⁰ ise buna uygun bir sorumluluğu da taşımaları zaruridir. Kanun-ı Esasi,Heyeti Mebusan’ın Divanı Âli’ye sevk ettiği bakanın beraat edene kadar bakanlıktan düşmesini hüküm altına almıştır. (Madde 34) Keza 1924 AY’nın 50, 1961 AY’nın 106/III.fıkrası da Meclis’in yargılanmak üzere Yüce Divan’a sevk ettiği bakanın görevden azledildiğine ilişkin amir hükümlere yer vermiştir. Parlamenter hükümet sisteminin cari olduğu 2017 öncesi dönemde de Meclis’in Yüce Divana sevk ettiği bakan, bakanlıktan düşerken, başbakanın sevk halinde hükümet istifa etmiş sayılmakta idi (1982 AY, mülga 113. Madde/III. Fıkra). Halbuki değişiklik sonrası Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar, yalnızca seçilme yeterliliğine engel bir suçtan mahkum olurlar ise görevleri sona erecektir (Madde 106/IX. Fıkra). Halk adına egemenliği kullanan Meclis’in, suç isnadında bulunduğu kişilerin makamında kalarak yetki kullanmaya devam etmesi isabetli bir tercih olarak görülemez.

⁷⁸ 1982 AY 98, 104, 106, 118,124,127,130, 134, 140, 144, 148, 159, Geçici 7, 19, 20, 21. Maddeleri Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara kimi zamanda ismen Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri, MillîEğitim bakanlarına atfı yapar.

⁷⁹ ABD de bakanlar, parlamenter hükümet sistemlerinde olduğu gibi siyasi otorite sahibi, yönetici çağrışımı yapan “bakan” (minister) sıfatını değil, memuriyeti, tabi olmayı çağrıştıran “sekreter” ünvanı taşır.

⁸⁰İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018), 412.

Bu nedenle Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların azledilmiş sayılacağına dair hüküm tekrar Anayasamıza konulmalıdır. Cumhurbaşkanı kolay ve hızlı şekilde yeni bir yardımcı ve bakan ataması yapabileceğinden (Madde 104/VIII. Fıkra) bu talebin hükümet istikrarına zarar vermesi de söz konusu değildir.

Meclis'in Yüce Divan'a sevk ettiği bakanın görevden azline dair değişiklik teklifinin siyasi sorumluluk anlamına geleceği, "parlamenter hükümet sistemine özgü bu tatbikatın Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi için uygun olmadığı" itirazı dile getirilebilir.⁸¹Bu itirazın kabulü iki gerekçeyle mümkün değildir. İlk olarak hükümet tek kişiden oluştuğu için bakan hatta Cumhurbaşkanı yardımcısı sıfatı taşısalar bile Cumhurbaşkanı dışındaki üst düzey yöneticilerin Meclis kararıyla azledilmeleri siyasi sorumluluk kapsamına girmez.

İkinci olarak azil kararının siyasi sorumluluk kapsamında görülmesi de sonucu değiştirmez. "...[F]iilen yalnızca başkan ve federal hakimler için tatbik edilse de"⁸²başkanlık hükümet sisteminin orijinal örneği kabul edilen ABD'de başkan, başkan yardımcısı ve tüm üst düzey yöneticiler Anayasanın II. madde IV. bölümünde düzenlenen itham edilme usulüne tabidir.⁸³ABD'de hiçbir anayasa hukukçusunun federal hakimlerin azlini siyasi sorumluluk kapsamında görmemesi, Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların görevden uzaklaştırılmalarını da siyasi sorumluluk olarak görülmesini zorlaştıracaktır. Kaldı ki uygulamanın siyasi sorumluluk kapsamında görülmesi bile başkanlık hükümet sistemine aykırı olduğunu söylemek için yeterli değildir.

C. YÜCE DİVANA SEVK KARARI ANAYASA DEĞİŞTİRMEK KADAR ZOR OLMAMALIDIR

2017 değişikliği sonrasında Meclis soruşturma komisyonu yapı ve çalışması usulleri açısından farklılık olmasa da Komisyon kurulması için aranan nisaplar artırılmıştır. İlk olarak soruşturma komisyonu kurulma önergesini verecek üye sayısı Meclis ÜTS'nin onda birinden (60 üye) salt çoğunluğa yükseltilmiştir (301 üye). İkinci olarak Meclis soruşturma komisyonu kurulma kararı, 2017 değişikliğinden önce basit çoğunlukla alınabiliyor iken bu tarihten sonra ancak ÜTS'nin beşte üç çoğunluğunun gizli oyuyla alınabilecektir. Nihayet Yüce Divana sevk için yeterli olan ÜTS'nin salt çoğunluğu (301 üye), ÜTS'nin gizli oyla alacağı üçte iki çoğunluğa (400 üye) yükseltilmiştir.

⁸¹ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 268.

⁸²Aslan, Delice, "Anayasal Denetim ve Denge Mekanizmasının Asli Aracı Olarak İtham Etme/Impeachments", *Legal Hukuk Dergisi* 18/205, (2020), 51.

⁸³ İtham etme/impeachment başkan ve diğer sivil görevlilerin ihanet, rüşvet, ağır suç ve diğer kusurlar nedeniyle Temsilciler Meclisinde itham edilip, Senatonun üçte ikioyuyla azledildiği bir yargılama türüdür. Esasen yürütme ve yargının yetkilerini kötüye kullanarak verdiği kamusal zararların giderilmesi için anayasayla Kongre'ye tanınmış en önemli yetkilerden biridir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Delice, "Anayasal Denetim", 37. Meclis soruşturmasıyla itham etme arasında paralellik kuran yazarlar için Bkz. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 307. Yanık, *Yüce Divan*, 288.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları Yüce Divan'a sevk etmek için Meclis'in üçte iki çoğunluğunun (anayasa değiştirme nisabı) aranması hiç kuşkusuz görev suçlarının takibini zorlaştırarak Meclis'in denetim yetkisini kullanılamaz hale getirecektir. Bu nedenle olacak Tanör/Yüzbaşıoğlu, Meclis soruşturmasının köklü değişikliklere ihtiyacı olduğundan bahisle önsoruşturmanın Yüce Divana sevk kararının mutlak çoğunlukla değil basit çoğunlukla alınmasını nihayet, sevk kararı için Anayasa Mahkemesine itiraz yolunun açılmasını önermişlerdir.⁸⁴

Hükümetin farklı çıkar grupları, fırsatçı muhalif üyeler, iç ve dış odaklara karşı etkin ve dirayetli şekilde siyasetini icra edebilmesi birincil tercih olduğundan bu görüşün isabetli olduğunu düşünmüyoruz. Esasen sevk kararı için basit çoğunluk arayan 1961 AY ile salt çoğunluk arayan 1982 AY mülga 100. maddesi mukayese edildiğinde Yüce Divana sevk edilen bakan sayısının kısmi bir artış gösterdiği bile söylenebilir. Bu durum sevk kararı üzerinde bir başka ifadeyle yasamanın hükümeti denetleme işlevinde, nisaptan ziyade parti sadakatini belirleyici olduğunu gösterir.⁸⁵ Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de siyasi partilerin yasama meclislerine hakim olması nedeniyle "hükümetlerin parlamentoya karşı sorumluluğundan kaynaklanan koruma [denetim işlevi] vahim derecede azdır."⁸⁶ Yapılması gereken değişiklik Meclis ÜTS salt çoğunluğunun (301 üye) Yüce Divan'a sevk için yeterli olduğunun kabulüdür. Böylece Meclisin denetim yetkisi ile hükümetin anayasal görevlerini icra etmesi arasında makul bir denge tesis edilmiş olur.

D. SEÇİLMİŞ CUMHURBAŞKANI İLE YARDIMCILARI VE BAKANLAR AYNI KONUMDA DEĞİLDİR:

'Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu' kenar başlığını taşıyan 1982 AY 105. maddenin I, II ve III. fıkraları ile Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların görev suçlarını düzenleyen 1982 AY 106. maddenin V, VI ve VII. fıkraları aynı hükümleri havidir. Cumhurbaşkanı ile atamayla göreve gelen Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların aynı soruşturma usulüne tabi kılınması haklı olarak eleştirilir.⁸⁷ Halkın yarısından fazlasının oyunu alarak seçilen Cumhurbaşkanı ile atanmış Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları aynı statüde tutmak isabetli değildir.

⁸⁴Bülent Tanör-Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2018), 330.

⁸⁵Eoin, Carolan, *The New Separation of Powers: A Theory for the Modern State*, (Oxford: Oxford University Press, 2009), 27. Karş., Hikmet, Tülen "Meclis Soruşturmaları Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler", A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi 2/1, (1998), 37.

⁸⁶Carolan, *The New Separation of Powers*, 61.

⁸⁷Tanör-Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına*, 330-331.

Katı erkler ayrılığına dayalı başkanlık hükümet sistemini ilk uygulayan ülke olan ABD’de “Başkanın halk tarafından seçilmesinin meşruiyet açısından onu Kongre’ye denk hale getirdiği”⁸⁸ kabul edilir. İtham edilerek azledilmesi içinde yasama organının (Senato) üçte iki çoğunluk oyu aranır.⁸⁹Bu hüküm doğrultusunda çok sayıda Yüksek Mahkeme kararı seçilmiş başkanla atanmış bakanlar arasında ayırım yapar.

Bu kararlardan biri olan *Nixon V. Fitzgerald 457 U.S. 731 (1982)* davasında başkana hukuki sorumluluk kapsamında dava açılmayacağına ilişkin kararda Mahkeme başkanı Hakim Burger’in gerekçesi şu şekildedir “... Kabine üyeleri ve üst düzey bürokratlarla başkanın benzersiz konumu bir değildir. Başkanın yürütme erkindeki çok özel görevleri, hukuk davalarına dikkatini vermesi halinde etkili bir şekilde yerine getirilmeme tehlikesi taşır. Hakim ve savcıların mutlak dokunulmazlık sahibi olması gibi Başkanın göreviyle alakalı işlerde benzer bir konumda olması gerekir. Başkanın görevlerini tam bir tarafsızlık içinde ve korkusuzca yapabilmesi kamu yararı için şarttır. ...Mahkeme geleneksel olarak Başkanın anayasal görev ve konumunun yargısal saygı ve sınırlamalar getirdiğini kabul eder. Kişilerin görevlerinden kaynaklanan dokunulmazlıklar için yasalara bakılırken Başkan’ın dokunulmazlığı, anayasadaki güçler ayrılığı ilkesinde yer alır. Yalnızca tazminat talep edilen bir davada Başkanın eylemleri dava edilemez...”⁹⁰

Keza ABD’li anayasa hukukçuları da başkanın konumunun eşsiz olduğu konusunda hemfikirdir. “... Başkan anayasal konumu itibariyle benzersiz bir yerde durmakta olup onun gücünün tazminat davalarıyla başka yönlere çevrilmesi hükümetin etkin bir şekilde görevini yerine getirmesine engel olacak tehlikeler doğuracaktır... Tazminat davaları yalnızca Başkanın dikkatini dağıtmakla kalmayacak, Başkan ve yardımcılarını dışında anayasayla hizmetetmekle mükellef kıldıkları ulusa da zarar verecektir.”⁹¹ Bu nedenle Cumhurbaşkanı için getirilen nisaplar muhafaza edilse bile Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar Meclis ÜTS’nin mutlak çoğunluğu ile Yüce Divana sevk edilebilmelidir

Bir başka değişiklik de görevden ayrılan bakanların görev suçlarının soruşturulma usulünü düzenleyen kuralların hiyerarşideki yerine ilişkindir. 2017 değişikliğinden önce görevinden ayrılan başbakan ve bakanlar Meclis İçtüzüğü’nün 107. maddesiyle Meclis

⁸⁸H. Lowell BROWN, *High Crimes and Misdemeanor in Presidential Impeachment*, (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 1. Delice, “Anayasal Denetim”, 41.

⁸⁹ ABD Anayasası Madde I, Bölüm 3, Fıkra VI-VII.

⁹⁰Richard J. Ellis, *Judging Executive Power/Sixteen Supreme Court Cases That Have Shaped American Presidency*, (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2009), 38-42.

⁹¹Donald P. Kommers-John E. Finn-Gary J. Jacobsohn, *American Constitutional Law, Volume 1: Governmental Powers and Democracy*, (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2010), 120.

soruşturması usulüne tabi kılınırken bu tarihten sonra Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların görev suçlarına ilişkin yargılamaları Anayasanın 106. madde/VIII. fıkra ile bu usule tabi kılınmıştır. Düzenleme esasen 1924 Anayasasından bu yana eski bakan ve başbakanların İçtüzükle Yüce Divanda yargılama tatbikatını anayasa kuralı haline getirmekten ibarettir ve yerindedir.

SONUÇ

İster Parlamenter isterse başkanlık hükümet sistemleri olsun halk adına egemenlik kullanan yasama erkinin en önemli yetkilerinden biri de hükümeti denetlemektir. Parlamenter hükümet sistemlerine özgü siyasi denetim mekanizması olan *gensoruyla*, tek tek bakanlar ya da hükümetler güvensizlik oyuyla görevden uzaklaştırılabilir. Çok yaygın olmamakla birlikte siyasilerin görev suçları da Meclis soruşturmasıyla denetlenir. 1876 Kanun-ı Esasiden 1982 AY kadar tüm anayasalarda yer alan bu usulle, Meclis'in suç isnad ettiği hükümet üyeleri görevden azledilerek yargılanmak üzere Yüce Divana sevk edilir. Şimdiye kadar yalnızca tek bir Yargıtay üyesinin yargılandığı⁹² yargı bürokrasinin görev suçlarıyla mukayese edildiğinde Meclis soruşturmasının hantal ama işlevsel bir araç olduğu görülür. Başkanlık hükümet sistemleri içsel tutarlılık adına anayasalarında siyasi denetim aracı olan gensoruya yer vermez. Denetim itham etme usulüyle yapılır. ABD Anayasasındaki düzenlemeye göre hükümet ve yargının yetkilerini istismar ederek halka verdiği zararlar iki aşamada ortadan kaldırılır. İlk olarak Kongrenin alt kanadı Temsilciler Meclisinin yaptığı soruşturma sonucu hazırlanan rapor [iddianame] basit çoğunlukla kabul edilerek Kongre'nin ikinci kanadına gönderilir. İkinci aşamada Senatoda yapılan yargılama neticesinde toplantıya katılanların üçte iki çoğunluğuyla azil kararı verilebilir. İlgililerin yargı önündeki hukuki ve cezai sorumlulukları saklıdır.

Türkiye 2017 yılında yaptığı değişiklikle parlamenter hükümet sistemini terk ederek başkanlık hükümet sistemine geçmiştir. Son değişikliklerin Meclis soruşturmasını daha y/etkin hale getirdiğini söylemek maalesef mümkün değildir. Anayasanın açık hükmüne rağmen ABD'de başkan dışındaki sekreterler (bakanlar) itham etme usulüne tabi tutulmaz. Fiiliyatta yalnızca federal hakimler ve başkanlar yasama organınca itham edilerek görevden azledilir. Tarihi, kültürel ve siyasi şartlarımızın Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçları için özel bir yargılama usulünü zorunlu kıldığı, ABD düzenlemesinin ülkemiz için uygun olmadığı iddia edilebilir. Bu durumda denetiminin etkin şekilde icra edilebilmesi Meclis soruşturmasının yeniden düzenlenmesine bağlıdır:

⁹²Eski Yargıtay 6. HD Başkanı Hasan Erdoğan'ın yargılanıp beraat ettiği karar için Bkz. AYM, 2012/1K. (19Aralık 2012).

İlk olarak atanmış Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanları halkın yarısından fazlasının onayını almış Cumhurbaşkanıyla aynı yargılama usulüne tabi tutmak isabetli değildir. Halkın birliğini temsil eden Cumhurbaşkanı Yüce Divana sevk için aranan nisaplar muhafaza edilse bile sevk kararından sonra Cumhurbaşkanı'nın görevde kalmasına izin veren hüküm sakıncalıdır. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar için yaptığımız teklif Cumhurbaşkanı için de geçerlidir. Yalnızca seçim kararı alma yetkisinin kısıtlanması (Madde 105/IV. Fıkra) yetersiz olduğundan Meclis soruşturmasıyla Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı'nın görevden azledilmiş sayılacağına dair hüküm anayasamıza konulmalıdır.

İkinci olarak önerge vermek için aranan salt çoğunluk nisabı çok yüksek olduğundan bu sayı 1961 Anayasası dönemindeki aksaklıklar da göz önünde bulundurularak on milletvekiline düşürülmelidir. Keza önergenin kabulü için aranan beşte üç çoğunlukta yüksektir. Bu noktada basit çoğunluk yeterlidir. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların Yüce Divana sevki için üçte iki gibi son derece yüksek bir nisap yerine etkin ve dirayetli hükümet ihtiyacıyla istismar edilen yetkilerin denetimi arasında makul bir denge kuracak olan Meclis ÜTS'nin mutlak çoğunluğunun gizli oyu yeterli olmalıdır. Unutulmamalıdır ki sevk kararlarının alınmasında nisaptan ziyade yasama organının işleyişinde etkin olan parti sadakati daha belirleyicidir. Üçüncü husus yargılanmak üzere Yüce Divana sevk edilen siyasilerin derhal görevden el çektirilmesi zaruretidir. En yüksek meşruiyete sahip organ olan TBMM'nin suç isnad ettiği siyasinin görevde kalması birçok sakınca barındırır. Zanlı sıfatıyla Yüce Divanda yargılanan Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanın *topal ördek* konumuna düşeceği, bürokrasi ve baskı gruplarına karşı mücadele yetersiz kalacağı, görevine devam etmesinin en başta hükümete zarar vereceği gözetilerek sevk kararının azli de içerecek şekilde düzenlenmesi en doğru çözümdür. Başkanlık hükümet sistemlerinde kurulması son derece zor olduğu için ince bir buz tabakası üzerinde yürümeye benzetilebilecek olan yasama/yürütme arasındaki dengenin hükümet lehine bozulması, ancak Meclis soruşturmasının daha etkin hale getirilmesiyle [küçük bir ihtimal olsa da] önlenilebilecektir.

KAYNAKÇA

Ackerman, Bruce. “The New Separation of Powers”. *The Rule of Law and The Separation of Powers*. ed. Richard Bellamy. New York: Routledge, 2016.

Afşar, Erkan. *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923–1950)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Akan, Hatice. “Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Olayı: Ali Cenani Bey Davası”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2/3 (2016), 135-153.

Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2021.

Aydın, Mehmet Akif. “Kanun-ı Esasi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/328-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Bagehot Walter. *The English Constitution*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Blackstone, William, *Commentaries on the Laws of England, Book I: Of the Rights of Persons*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Brown, H. Lowell. *High Crimes and Misdemeanor in Presidential Impeachment*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

Barber, N. W. *The Principles of Constitutionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Bradley, Anthony W.-Pinelli Cesare. “Parliamentarism”. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. ed. Michel Rosenfeld vd. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Carolan, Eoin. *The New Separation of Powers: A Theory for the Modern State*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Delice, Aslan. “Anayasal Denetim ve Denge Mekanizmasının Asli Aracı Olarak İtham Etme/Impeachments”. *Legal Hukuk Dergisi*, 18/205, (2020), 35-61.

Delice, Aslan. “Parlamento Egemenliğinden Yüksek Mahkeme Hakimiyetine İngiliz ve Amerikan Anayasal Düzenlerinin Karşılaştırılması”. *Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, (Haziran 2023), 143-160.

Dicey, A. V. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. London: The MacMillan Press, 1979.

Ellis, Richard J. *Judgeing Executive Power/Sixteen Supreme Court Cases That Have Shaped American Presidency*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2009.

Ezherli, İhsan. *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920- 1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1998.

Gazel, Ahmet Ali. “Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda Parlamenter Denetim: İstizah (Gensoru), Meclis Araştırması, Meclis soruşturması, Genel Görüşme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, (2005), 267-294.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayıncılık, 2023.

Hanioğlu, M. Şükrü. “Meşrutiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29/388-393, Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Kaboğlu, İbrahim Ö. *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018.

Kocahanoğlu, Osman Selim. *İttihat-Terakki'nin Yüce Divan Sorgulaması, Meclis-i Mebusan Beşinci Şube Tahkikatı, 1918*. İstanbul: Temel Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Kommers, Donald P.- E. Finn, John.- Jacobsohn, Gary J. *American Constitutional Law, Volume 1: Governmental Powers and Democracy*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2010.

Loewenstein, Karl. *Political Power and The Governmental Process*. Chicago and London: Phoenix Books, First Edition, 1965.

Möllers, Christoph. *The Three Branches: A Comparative Model of Separation of Powers*. Oxford: Oxford University Press, First Publishing, 2013.

Müller, Wolfgang C.-Bergman, Torbjörn.-Strom, Kaare. “Parliamentary Democracy: Promise and Problems, Delegation and Accountability”. *Parliamentary Democracies*, ed. Kaare Strom vd. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 22. Baskı, 2022.

Ridges, E. W. “İngiliz Anayasa Hukuku”, Çev. Mukbil H. Özyörük, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 8,3-4, (1951), 183-209.

Schmitt, Carl. *Constitutional Theory*. Durham and London: Duke University Press, 2008.

Shane, Peter M. *Madison's Nightmare: How Executive Power Threatens American Democracy*. Chicago: The University of Chicago Press, 2009.

Soysal, Mümtaz. *Anayasaya Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2011.

Şen, Ersan. - Özdemir, Bilgehan. “Yüce Divan Yargılaması”, Ankara Barosu Dergisi, 1, (2012), 177-192.

Tanör, Bülent. *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Tanör, Bülent- Yüzbaşıoğlu, Necmi. *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2018.

Tülen, Hikmet. “Meclis Soruşturmaları Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler”, *A.Ü. Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2/1, (1998), 21-40.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*. Ankara: TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları, 2006.

Vile, M. J. C. *Constitutionalism and The Separation of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund, 1998.

Yanık, Murat. *Yüce Divan*. İstanbul: Derin Yayınları, 2008.

Yowell,Paul. “A Proposal for Defining and Classifying Systems of Constitutional Government”, *The Methodology of Constitutional Theory*, ed. Dimitrios Kyritsis vd. Oxford: Hart Publishing,First publishing2022.

İNTERNET KAYNAKLARI

AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 1965/3 (17 Haziran 1965)https://www.anayasa.gov.tr/media/5697/e19641_k19653.pdf

AYM, K. 1982/2 (13 Nisan 1982)
https://www.anayasa.gov.tr/media/6369/1981_1e_1982_2k.pdf

AYM, K. 1982/1 (16 Mart 1982)
https://www.anayasa.gov.tr/media/5698/e19812_k19821.pdf

AYM, K. 1983/1 (09 Mart 1983)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5691/ydivane1982-2.pdf>

AYM, K. 1983/2 (12 Nisan 1983)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5690/ydivane1982-1.pdf>

AYM, K. 1986/1 (14 Şubat 1986)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5692/ydivane1985-1.pdf>

AYM, K. 1995/1 (12 Nisan 1995)
https://www.anayasa.gov.tr/media/5699/giray_93-01.pdf

AYM, K. 2005/1 (03 Şubat 2005)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5689/ydivan2005-1.pdf>

AYM, K. 2006/1 (31 Mart 2006)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5693/ydivane2004-1.pdf>

AYM, K. 2006/2 (26 Mayıs 2006)
https://www.anayasa.gov.tr/media/5701/yasartopcu_05_02.pdf

AYM, K. 2006/3 (23 Haziran 2006)
https://www.anayasa.gov.tr/media/5696/02_yilmaz_taner_05_02.pdf

AYM, K. 2007/1 (27 Temmuz 2007)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5702/ydivan2004-3.pdf>

AYM, K. 2007/2 (05 Ekim 2007)
<https://www.anayasa.gov.tr/media/5700/k2007-2.pdf>

AYM, 2012/1K. (19 Aralık 2012)
https://anayasa.gov.tr/media/6368/yuce_divan_2011.pdf

Göktürk Çetinkaya, Selma. “Suat Hayri Ürgüplü (1903-1981)”. *Atatürk Ansiklopedisi* Erişim 01 Mayıs 2023. <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/suat-hayri-urguplu-1903-1981/>

İtalya 1947 Anayasası.Erişim Tarihi 28 Mayıs 2023.

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b59cc.html>

Güney Kore 1948 Anayasası. Erişim Tarihi 28 Mayıs 2023.

[https://www.refworld.org/cgi-](https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=3ae6b4dd14&skip=0&query=constitution&coi=K)

[bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=3ae6b4dd14&skip=0&query=constitution&coi=K](https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=3ae6b4dd14&skip=0&query=constitution&coi=K)
[OR](#)

Polonya 1997 Anayasası. Erişim Tarihi 28 Mayıs

2023. <https://http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon>

[1.html](#)